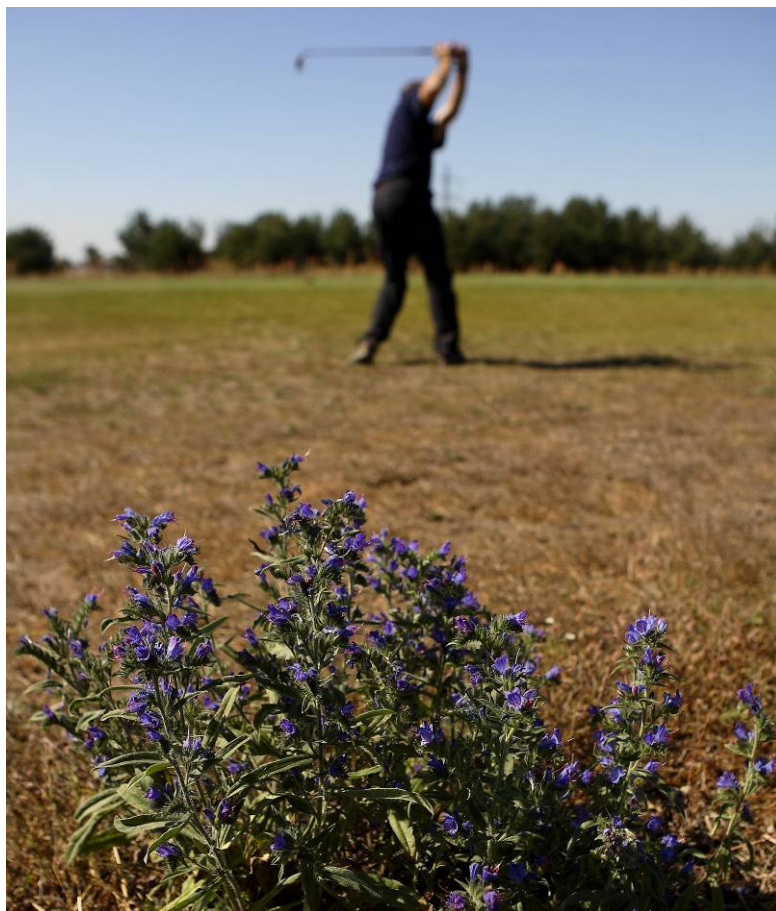

Kulturhistorisk analys av Kristianstads Golfklubbs golfbanor i Åhus

Vattenriket i fokus 2009:04

Liselott Wernersson

April 2009

Kristianstads
kommun

Titel:	Kulturhistorisk analys av Kristianstads Golfklubbs golfbanor i Åhus
Utgiven av:	Biosfärkontoret Kristianstads Vattenrike
Författare:	Liselott Wernersson
Foton:	Liselott Wernersson då ingen annan anges.
Kartunderlag:	Biosfärkontoret Kristianstads Vattenrike, Liselott Wernersson
Copyright:	Biosfärkontoret Kristianstads Vattenrike
Upplaga:	50 ex
Rapportserien Vattenriket i fokus:	Rapport: 2009:04
ISSN:	1653-9338
Layout:	Författaren och Ebba Trolle
Tryck:	Länsstyrelsen i Skåne län
Omslagsbild:	Patrik Olofsson

Innehållsförteckning

Förord	1
Sammanfattning	3
Inledning.....	4
Landskapsbild.....	4
Geologi	6
Fornminnen	9
Kulturhistoria	11
Elleköpinge	11
Åhus	12
Markanvändning.....	13
1700-tal	13
1800-tal	15
Markanvändning 1812-1820.....	15
Markanvändning 1822	16
Markanvändning 1852-1858, Laga skifte.....	17
Jordens beskaffenhet.....	18
Marknamn.....	19
1900-tal	20
Markanvändning 1930	20
Markanvändning 1940-talet.....	21
Markanvändning 1970	22
Spår och lämningar i dagens landskap	23
Järnvägen	23
Kalvatäppan	23
S:t Jörgens Hospital	24
Gamla soptippen	25
Hägnader	26
Planteringen	27
Förslag på kulturvårdsåtgärder	28
Referenser.....	30
Bilaga 1. Manual för dokumentation av kulturvärden på golfbanor	32

Förord

Området för Kristianstads Golfklubbs båda banor Åhus västra och Åhus Östra har en spännande historisk bakgrund, som i sin tur till viss del har skapat förutsättningarna för de höga naturvärden markerna hyser idag.

Det är för många av oss en hisnande tanke att här har bott folk ända sedan stenåldern och att här slet lantbrukarna på 1700-talet för att odla upp ”Kröselyckan” och andra åkerlappar i det sandiga landskapet. Åkrar som sedan fick ligga i träda i långa perioder och samla näring och då användes som bete till djuren.

Under 1800-talets skiftesreformer genomgick även landskapet här stora förändringar, då ägarstrukturen och markanvändningen successivt förändrades.

I rapporten finns också en enkel manual för hur man kan arbeta med att ta fram historiskt underlagsmaterial, vilket vi hoppas kan komma till nytta för andra klubbar i deras arbete med att kombinera golfsport med kulturhistoriskt arbete.

Denna rapport har kunnat komma till stånd tack vare medel från Sterf (Scandinavian Turfgrass Environment Reserch Foundation) och ett samarbete mellan Biosfärkontoret Kristianstads Vattenrike och Kristianstads Golfklubb. Rapporten ingår som en del i projektet ”Multifunktionell golfbanan med unika natur- och kulturvärden” som Kristianstads Golfklubb och Biosfärkontoret driver tillsammans.

Författaren ansvarar själv för innehållet i rapporten.

Carina Wettemark
Ekolog och projektledare
Biosfärkontoret Kristianstads Vattenrike

Sammanfattning

Denna rapport inleds med att visa hur hela Kristianstadsslätten, men också hur det avgränsade undersökningsområdet ser ut geologiskt. Hur den geologiska bilden ger en grund till varför vi har denna historiska bakgruns som finns i området belyses också i rapporten.

Vidare följer vi tiden framåt och börjar med att tittar på områdets förhistoriska tid. Genom att ta reda på vilka fynd som hittats här, kan man få fram en fornminnesbild med bland annat boplatsslämningar.

Tiden för oss sedan snabbt vidare till medeltidens Åhus och här tar rapporten upp en mera allmän bild av hela Åhus historia och hur byn växte från 1100-talet och blev en stad.

Kopplingen till det forna Älleköpinge, som ligger sydväst om Åhus, får också en del utrymme i den medeltida beskrivningen. Denna köpingeort har troligtvis haft tidigare betydelse för Åhus som handelsplats, sannolikt beroende på dess strategiska läge invid Helge å som utnyttjades som farled för dåtidens människor.

När vi sedan når fram till 1700- och 1800-talen visar denna undersökning en mer analytisk avbildning av hur området sett ut med dess markanvändningen fram tills i dag. Detta görs genom kartöverlägg från åren 1812-1820, 1822, 1852, 1930 och 1970. Även kartor från 1750-talet och 1770-talet har betraktats och analyserats, men dock inte fästs på några överlägg här.

Avslutningsvis beskrivs ett antal exempel på åtgärder inom området som kan vara vägledande för att vidare kunna få ut information till både Kristianstads Golfklubbs medlemmar, samt till allmänheten. Förhoppningen är att alla intresserade kan få delaktighet i områdets historiska bild på ett lättillgängligt sätt.

Inledning

Denna historiska undersökning är en del av en större landskapsstudie av området där Kristianstads Golfklubb i Åhus nu ligger. Förhoppningen är att detta ska syfta till ett aktivt natur- och kulturnäringsarbete för Kristianstads Golfklubb framöver och som så småningom kanske även kan inspirera andra golfklubbar runt om i Sverige. Området som undersökts ligger i den västra utkanten av Åhus och gränsar till Ripa och Hornas byar, med Transval i söder.

Undersökningen inleds med att visa hur den geologiska bilden av området, med kalkhaltiga sandfält stått i stark kontrast mot människornas välfärd. Hur människornas extensiva brukningssätt under århundrade blivit grunden för de naturförutsättningar som området har. Detta naturens samspel har gjort denna plats unik och är därför av stort intresse både på nationell och internationell nivå i och med dess höga natur- och kulturvärden.

I undersökningen finns en övergripande återgivning av Åhus historia, men också av Elleköpinge, vilken var en föregångare som handelsplats till Åhus. En kartanalys över markanvändningen från 1800-talets början och framåt tydliggör sedan hur landskapet över tid har sett ut, hur det har förändrats och vilka spår som finns kvar än i dag.

Förhoppningen är att denna undersökning ska vara till hjälp för Kristianstads Golfklubb i arbetet med att lyfta fram naturförutsättningarna och den historiska bakgrunden för detta så särpräglade landskap samt att detta ska komma både medlemmarna och allmänheten till godo. Detta ska bl. a göras genom att synliggöra informationen ute i fält så att man kan ta sig runt i området och lära sig om det historiska landskapet och dess höga naturvärden, men även genom konkreta åtgärder.

En enkel manual har också utarbetats, som kan vara till hjälp för andra klubbar i deras arbete med att söka information och kunskap om ett områdes kulturhistoria.

Landskapsbild

Undersökningsområdet ligger på Kristianstadsslätten i den västra delen av Åhus och gränsar till Ripa och Horna byars marker. Precis utanför undersökningsområdet finns två större tallplanteringar, den ena i väst och den andra i norr. Mellan den norra tallplanteringen och golfbanan går Flötövägen som leder till Kristianstad och i den östra utkanten av området går väg 118. Mellan tallplanteringen i väster och golfbanan ligger det öppna gräsmarker och här finns också utemuseum Sånarna med sina informationstavlor samt demonstrationsodling i miniatyrform.

Bebyggelsen i Åhus ligger som en halvmåne från norr till söder runt om golfbaneområdet och sträcker sig där ifrån ut mot kusten. I direkt anslutning till områdets östra del ligger också en kyrkogård, en fornlämning efter S:t Jörgens Hospital, nu med ett minnesmärke i form av ett träkors, samt en öppen men ganska kuperad gräsmark där emellan som än idag kallas Kalvatäppan (Månsson 2003).

Själva undersökningsområdet består av en äldre golfbana som byggdes på 1940-talet, kallad Åhus Östra, samt en ny bana som stod färdig år 2006 och nu kallas Åhus Västra. Två dammar är anlagda söder om Flötövägen och det finns även mer eller mindre stora partier av tall strödda i hela området. Det går att ta sig fram med bil från både de norra och södra delarna av området, men inte tvärs igenom. Hela området utgörs av den sandmarkskaraktär som är så typiskt för just dessa trakter av Kristianstadsslätten.

Bild 1. Biosfärområde Kristianstads Vattenrike utgörs av Helgeåns avrinningsområde inom Kristianstads kommun. Kristianstads Golfklubbs golfbanor ligger i västra delen av Åhus och är markerade med rött.

Bild 2. Kristianstads Golfklubbs golfbanor i Åhus. Ortofoto från 2004.

Geologi

Kristianstadsslätten tillhör Sydsveriges moränområde och ligger under högsta kustlinjen till skillnad från största delen av Skåne.

Gnejs och granit utgör den berggrund som vilken hela området i och kring Kristianstad vilar på. Ovanför denna berggrunden finns ett täckberg, en fanerozoisk berggrund, som består av sedimentära bergarter. Denna kalkberggrund består av en kalksten, som utgörs framför allt av kalcit. Denna kalksten har uppkommit på sjöbottnar, bland annat då kalkhaltiga skelettdelar och skal fallit ner till botten från döda organismer. Detta har skett när isdämda sjöar intagit stora delar av landområdet.

Kristianstadsslätten utgörs till största delen av jordarter såsom grovmo, sand och grus, men i de norra och östra delarna utanför Hammarsjön finner man även leriga jordar och i de västra delarna av Kristianstadsslätten finns en del torv. Här finns även ett stråk som går nästan i nord-sydlig riktning från Österslöv och ner mot Ripa och som utgörs av isälvs sediment. Detta var ett löst material som medfördes av inlandsisens avsmältning, och som sedan sjönk till botten och avsattes som åsar och deltan. Ute längs kusten, i Hanöbukten, har havet närmast land en sand- och grovmobotten som uppkommit av att sediment rört sig och omlagrats (Fredén 2002).

I undersökningsområdet är det isälvsavlagringar som dominerar. De sydöstra delarna berörs av det sand- och flygsandsområde som sträcker sig från kusten och utgör stora delar av Åhus (SGU Jordartskartan). Undersökningsområdet har under mycket lång tid påverkats av den pinande sandflykt som bidragit till att ge området dess vegetationskaraktär och utseende.

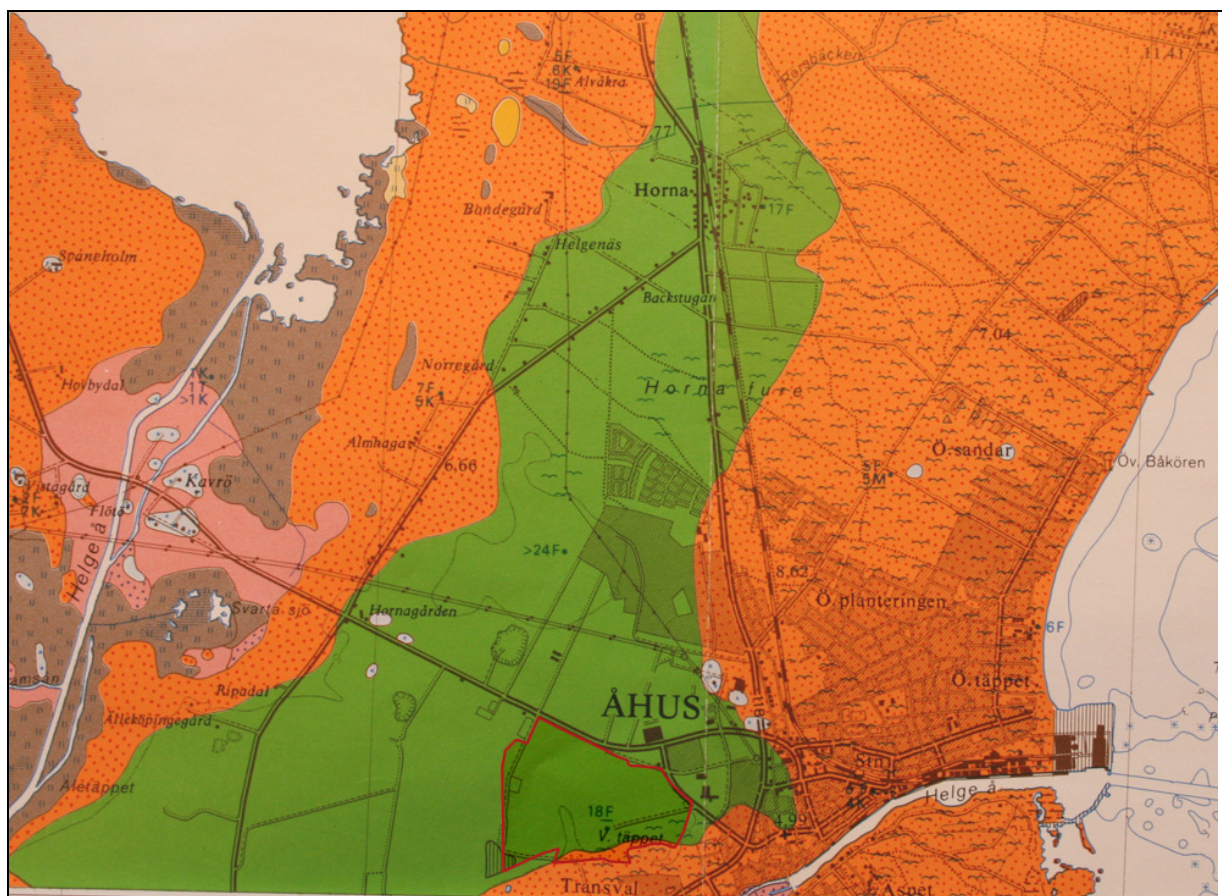

Bild 3. Jordartskarta med undersökningsområdet. (3E Karlshamn SV). Grönt: Isälvsavlagringar (undersökningsområdet), Orangeprickigt: Grus, Vågor: Flygsand (längst med hela kusten).

Bild 4: Kaniner hjälper till med omrörningen av marken och gör den kalkrika sanden synlig. Det händer även att forntida fynd bli uppgrävda.

Bild 5: En bit sandstäpp, hämtad från de inre delarna av Åhus.

Bild 6: Här anar man resterna av en väg som gick här under 1930-talet.

Fornminnen

Tabell 1. Fornlämningar i och runt golfbanans närhet (uppgift hämtad i Riksantikvarieämbetets fornsök).

Lämnings typ	Datering	Fynd	Status	RAÄ nr
1. Boplats	Stenålder Bronsålder Järnålder	Förhistorisk keramik		Åhus 146:1
2. Boplats	Stenålder Bronsålder Järnålder	32 anläggningar med 27 stolphål och 4gropar. Tvärpil av flinta från Äldre stenåldern	Välbevarad	Åhus 148:1
3. Boplats	Stenålder Bronsålder Järnålder	83 anläggningar Obetydliga fynd. Kol, djurtänder och Flintaavslag.	Borttagen	Åhus 24:1
4. Hägnad	Järnålder Medeltid Nyare tid	Kan ha en anseilig ålder.	Välbevarad	Åhus 158
5. Fossil åker	Bronsålder Järnålder Medeltid Nyare tid		Välbevarad	Åhus 160
6. Boplats	Stenålder Bronsålder Järnålder	Flinta	Välbevarad	Åhus 159
7. Boplats	Stenålder Bronsålder Järnålder	Flinta	Välbevarad	Åhus 157
8. Boplats	Stenålder Bronsålder Järnålder	Flinta (Bevakningsobjekt)	Utan synlig anläggning	Åhus 22:1
9. Boplatsområde	Stenålder Bronsålder Järnålder		Borttagen	Åhus 116:1
10.Kyrka/Kapell	Medeltid Nyare tid	Kyrkan tycks ha bestått av tvåskeppig kyrka, sakristia och kor. Lagda kalkstenar visar grunden.		Åhus 17:1
11.Begravningsplats Ödekyrkogård	Medeltid Nyare tid	3 skelettgravar öster om kyrkan.		Åhus 17:3

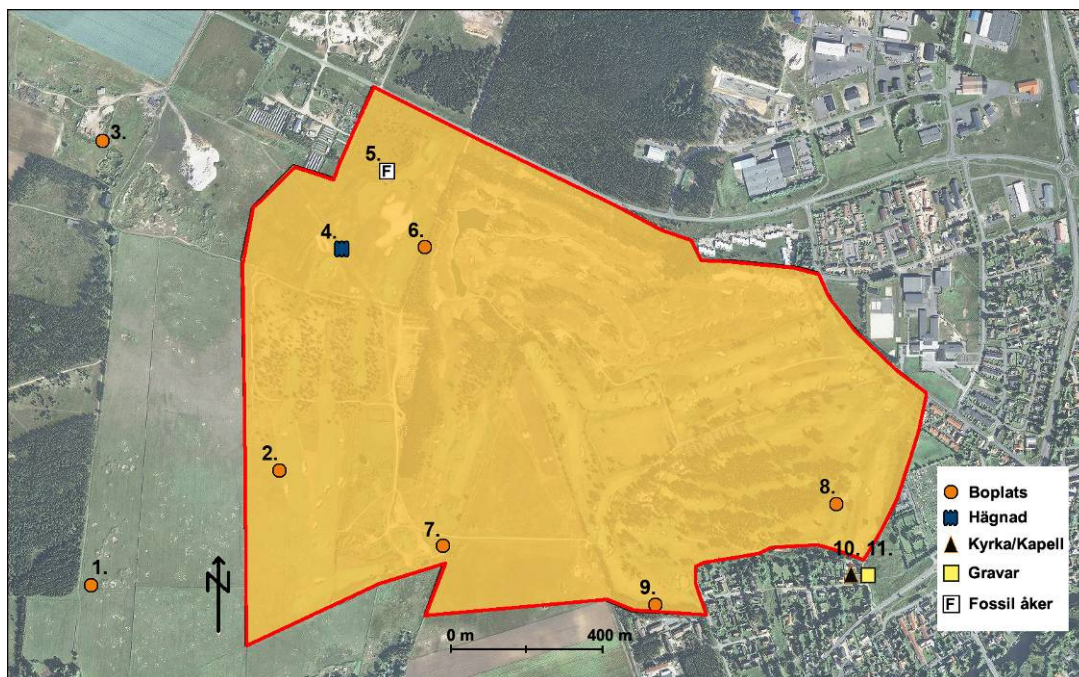

Bild 7. Fornlämningar på Kristianstads Golfklubbs golfbanor i Åhus.

År 2001 gjorde Regionmuseet/Landsantikvarien en översiktlig arkeologisk utredning av Åhus väster på uppdrag av Mark- och Exploateringskontoret. Denna utredning genomfördes som en inventering av markskiktet och det gjordes inga utgrävningar. Man samlade in 49 lösfynd, vissa av dessa framgrävda av kaniner och liggandes runt kaninhålen i området. Ute på den gamla betesmarken på den västra delen av golfbanan gjorde man fynd som tydde på förhistoriska boplatser och visten.

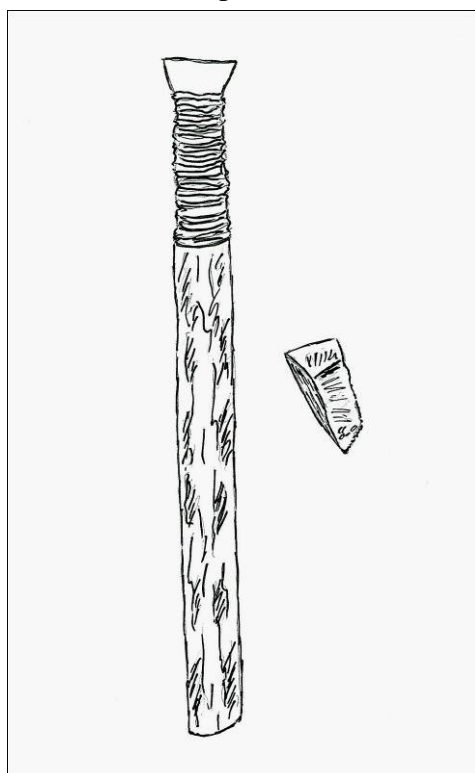

Bild 8. Rekonstruktion av en tvärpilspets från stenåldern. Illustration: Liselott Wernersson.

Man fann bland annat en tvärpilspets av Senonflinta, eller Limhamnsflinta som den också kallas och som grovt kan dateras till äldre stenåldern - yngre stenålder (ca 5400-3300 f.kr.) Se fyndplats nr.2 på kartan. Denna tvärpilspets samt fyndet av ett nackparti från en tjocknackig yxa som också hittades under utredningen är två så kallade ledartefakter.

En ledartefakt, kan när flera hittas på ett ställe, visa på en typisk arkeologisk kultur och därför göra fyndplatsen lättare att datera. Den tjocknackiga yxan var slipad samt bar tecken på att den varit håleggad och kunde därför dateras till stridsyxekulturen, mellaneneolitikum (2800-2300 f.kr.).

Man fann även ett bronsföremål, men detta var svårt både att datera och att säga vad det använts till, men föremålets stilistiska drag tyder på en datering till bronsåldern (1800-500 f.kr.). Övervägande fynd kunde bara dateras till förhistorisk tid (Edring 2001, 2009).

År 2004 gjordes en särskild utredning av området i den norra delen av den boplatsslämning där tvärpilspetsen hittades. Man fann då 32 anläggningar, vilka utgjordes av 1 härd, 27 stolphål och 4 gropar.(Raä nr 148:1)

Bild 9. Så här kan en tvärpilspets se ut. I verkligheten är den dock bara ca 1.5 cm lång.

Kulturhistoria

Elleköpinge

Kyrkan i Elleköpinge byggdes på senare delen av 1100-talet och var av romansk stil med absid, långhus, kor, samt ett brett västtorn. Ett vapenhus av tegel tillkom under senmedeltid framför södra ingången (Olofsson 1974).

Det har gjorts flera undersökningar av platsen kring Elleköpinge kyrkoruin och 1965 fann man bland annat en runsten från 1100-talen i den södra muren av kyrkan (Geijersstam 2000). Denna runsten finns nu att beskåda i Kristianstads museums entréhall. Utvändigt mätte långhuset 12,7 meter gånger 8,5 meter. Måttet på kyrkans absid var 2,5 meter gånger 5,5 meter. Undergrunden var av gråsten och ovanpå den fanns en tuktad gråstenssockel av stråkantade block. Där ett av dessa var just den omtalade runstenen (Cnattingius 1965). På runstenen finns en inskription där det står ”Billing reste efter Skröte denna sten” (Olsson 1998).

Elleköpinge med ändelsen köpinge, tyder på att det rör sig om en vikingatida handelsplats (Olofsson 1966). Att man anlade den forna kyrkan i Elleköpinge invid Helgeås strandkant kan bero på att man i ett tidigt skede använt ån som farled. Helgeå var östra Skånes stora pulsåder, vilken underlättade framkomligheten under tider då landvägen var mindre utvecklad för bland annat varutransporter. Kyrkor anlades också ofta på dessa centrala platser, under tidig medeltid, där handeln varit viktig och troligtvis har det funnits en marknadsplats i närheten av den forna kyrkan i Elleköpinge. Kyrkan är sedan länge raserad men numera minnesmärkt (Schultz 1956).

Åhus

Åhus nämns första gången som "Awos" i skrift år 1252 och det handlar då om spetälskehospitalet i utkanten av orten. "...Leprosis in hospitali Awos existentibus..." vilket är hämtat ur Svenskt diplomatarium.1. År 1262 är benämningen Aos, vilket betyder åmynning (DAL 2009). Den nutida stavningen möter man först år 1361, och kan ha sitt ursprung i lågtyskan (Andersson 1949).

Innan de större städerna växte fram i Skåne, utgjorde de mindre mer lokala handelsplatserna centrum för människorna i byarna. De kunde ibland spåras via deras namn med ändelsen -köpinge. I nordöstra Skåne var (Gärds) Köpinge och Elleköpinge exempel på sådana handelsplatser. Men när de två köpstäderna Vä (som ligger i närheten av Gärds Köpinge) samt Åhus (som ligger invid det forna Elleköpinge) växte fram, så miste dessa tidiga handelsplatser sin funktion som centrala platser. Anledningen till Åhus geografiska läge beror framför allt på Helge åns mynnade ut i havet just där. Helge å var en viktig kommunikationsled som följde kusten både till land och vatten och som förenade Villands sjölandskap med Göinges risbygd. Med hamnlaget kunde handeln få utrymme att växa och bli starkare i och med sjöfarten (Andersson 1949).

En annan betydelse för stadens framväxt var konflikten mellan danska kungamakten och kyrkan. Vid mitten av 1100-talet tillföll Åhus ärkebiskopsstolen i Lund, då danske kungen ville undgå bannlysnings hot. På grund av stridigheterna uppförde Ärkebiskop Eskil en försvarsborg till sig själv och sina fogdar, där även förvaltning av skötseln för kyrkans egendomar utfördes. Delar av Maria kyrkan uppfördes också under 1100-talets mitt. På 1200-talet gjordes om- och tillbyggnader av kyrkan, och slutligen under 1400- och 1500-talen stod den klar med torn och skomakarekapellet vid vapenhuset.

År 1243 grundades ett dominikanerkloster i Åhus, och under 1300-talet instiftades ett Helgeandshus, som vårdade gamla och sjuka. Helgeandshusets uppgifter togs dock över av S:ta Annas Hospital när det grundades år 1524 och gjorde så även för S:t Jörgens Hospital år 1549. På grund av alla strider i området både för Eskil själv mot den danske kungen, samt mellan svenskar och danskar, så uppfördes en skyddsmur runt Åhus vid början av 1300-talet. Denna mur omgavs delvis av en vallgrav och det fanns ett par tre stadsportar, vilken senare kompletterades med flankeringstorn.

Under stora delar av medeltiden var Åhus östra Skånes mest betydande handel- och sjöfartsstad, med fisket som en viktig del i det finansiella livet. Trots detta utsattes Åhus för flera räder och bränder, vilket slutligen resulterade i att borgen brändes ner år 1569 under det nordiska sjuårskriget (Folkesson 1979).

År 1614 påbörjades byggandet av Kristianstad. Men arbetet med detta gick mycket långsamt fram och Väborna ansåg sig inte klarade av denna uppgift själva. Detta blev anledningen till att Åhus miste sina stadsprivilegier. Den 25 april 1617 kom ett beslut från kungen att Åhus skulle upphöra som stad. Kungen ville att Åhusborgarna och deras näring skulle flytta in till den nya staden för att på så vis säkra Kristianstads tillväxt, som från början visade sig vara ett bekymmer. Det bestämdes även att marknaden i Åhus som brukade hållas på Maria Magdalenes dag den 22 juli, skulle flyttas in till den nya staden. Men många Åhusbor stod ändå på sig och vägrade lämna sina gårdar och stannade därför troget kvar i Åhus. År 1632 försökte Kungen ändå förmå Åhusborna att upphöra med all handel genom att skriva till länsherren Malte Juel, för att han strängeligen skulle förbjuda bland annat alla köp, all försäljning och hantverkshantering i Åhus och Vä.

Före år 1618 tillhörde byarna Ripa, Yngsjö, Härnestad och Horna, Elleköpinge socken. Men efter att Åhus hade mist sina stadsrättigheter till Kristianstad år 1617 så skrevs en kunglig förordning den 4 januari 1618 om att Elleköpinge skulle läggas under Åhus (Andersson 1964).

Bild 10-12. Mariakyrkan, slottsruinen och S:ta Annas Hospital den 20 mars 2009.

Markanvändning

1700-tal

Furuplanteringarna på Kristianstadslätten och i områdena kring Åhus kan ses som ett bevis för vilket stort bekymmer sandflykten var för bönderna på slätten. Nästan all den äldre skog som ska ha funnits här hade försvunnit under första hälften av 1700-talet och gav då Kristianstadslätten dess typiska utseende. Vittne talar om att furuskogen inte enbart planterades för att mätta virkesbehovet. I trakten kring socknarna Vittskövle, Åhus och Gualöv var flygsanden mycket besvärlig för böndernas jordar och även för dåtidens färdvägar som blåste igen. Furuplanteringarna var således av stor betydelse för att hindra åkrar och vägar att översköljas av sand (Campbell 1928).

”Åkrarna stodo härliga av allehanda slags säd och blevo vartannat eller vart tredje år gödda eller, som det här kallas, gynnade. Men bönderna upptogo även sandfälten vart 7de eller 8de år och sådde dem tvenne år i rad, sedan lämnade dem åter till betesmark utan att göda dem, varigenom gräsväxten näppligen kan fästa sig.” (Linné 1749).

Precis som Linnés beskrivning av jorden utanför Åhus år 1749, så kan man läsa att Åke Campbells beskrivning av Kristianstadsslätten i det närmaste var densamma efter hans studier av 1700-talslandskapet år 1928. Han skrev bland annat om hur extensivt bruknings sättet var på grund av sanden. Även vid det treskiftesbruk där bara jorden närmast byn brukades. Campbell skrev att treskiftesbruk förekom på flera ställen och då främst i de södra delarna av Kristianstadsslätten. Men ensäde var ändå vanligast där den bästa jorden i vångarna besåddes under två år och sedan låg i träda det tredje. På den sämre marken i vångarna odlade man under två, tre år och hade sedan en längre tids träda.

Resterande delen av bymarken, den så kallade utmarken, användes under långa tider som betesmark. Men här förekom även ett växlande system av lyckodlingar, vilka kallades fall eller lyckor och som mycket tunt besåddes med bovete och vinterråg under två, tre år, för att sedan åter användas som betesmark under upptill 20 år. Till dessa tillfälliga lyckor, som snart skulle flyttas igen, användes enbart ris att täppa med. Men efter att lyckor tagits upp hade grässvålen svårt att åter ta sig. Landskapet förändrades då sandflykt drev över jordarna och gjorde att marken bara blev sämre och sämre med åren (Campbell 1928).

Även Dahl citerar Linné och skriver om sandfälten öster om Hammarsjön som blev upptagna vart 7:e eller 8:e år för att besås två år i rad. Han beskriver också hur marken därefter lämnades ogödslad för att sedan användas som betesmark. Under trädesperioderna fanns det flera sätt att använda jorden på. Ett sätt var att låta gräset växa ostört, för att sedan släppa djuren fria där eller så kunde betesdjuren i stället tjudras på trädesmarken. Rinkabys arbetshästar stod så dagligen enligt en 1600-tals karta och år 1725 intog ”får och få” Hornas marker (Dahl 1989).

De långa trädesperioderna, samt bovetets låga krav på näring bidrog till att göra uppodling möjlig på dessa magra jordar. Andra året kunde man dessutom så råg på samma ställe, men bara mycket tunt (Svensson 2006).

Bild 13. Rester av en hägnad.

1800-tal

Markanvändning 1812-1820

Skånska rekognosceringskartan från det tidiga 1800-talet visar att planteringen redan fått en plats i området. Den har även inhägnats för att på så vis kunna skyddas, vilket visar dess betydelse. För övrigt visar denna karta att markanvändning med dess öppna fält egentligen ska anses som åkermark med långa trädesbruk, men som mestadels användes till betesmark mellan uppodlingarna. Ett så kallat vandrande åkerbruk bedrevs, som var så typiskt i hela området bland annat kring Åhus, Horna, Ripa och Lyngsjö.

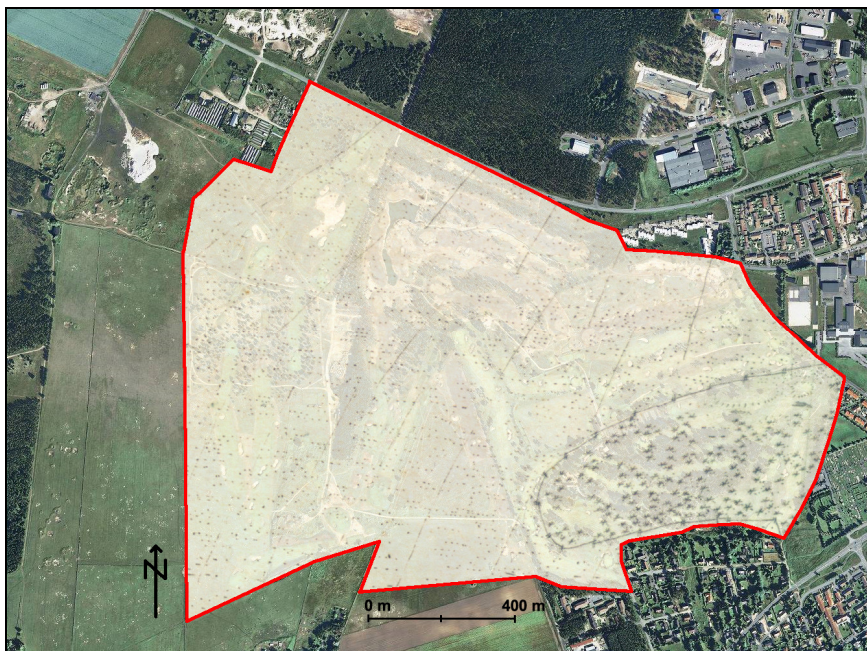
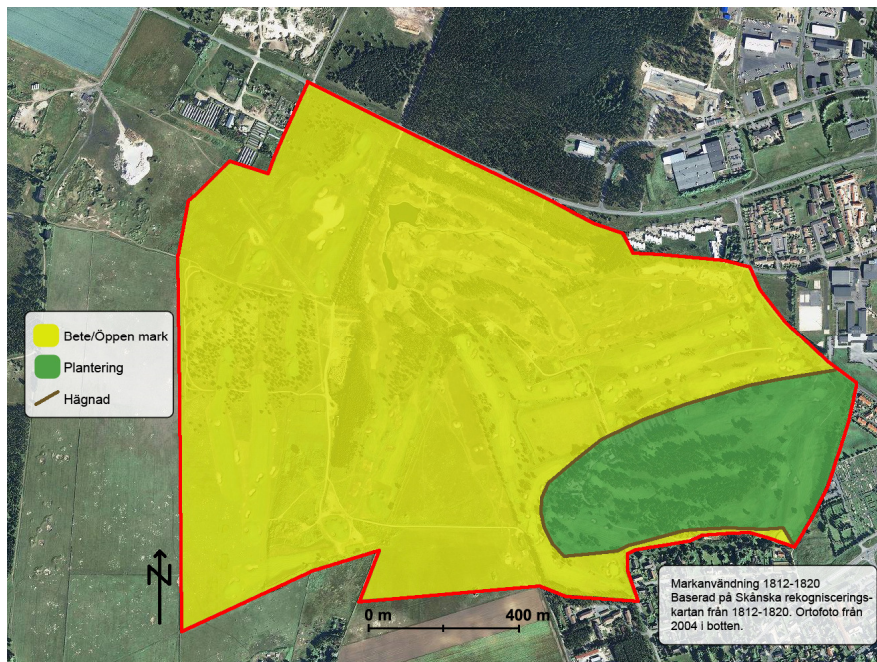

Bild 14-15. Markanvändning enligt rekognosceringskartan från 1812-1820.

Markanvändning 1822

Under en utredning av marken i Åhus ser vi här att den norra delen av området tillhörde Horna by, vilken här bestod av den sandiga kyrkojorden. Denna sandjord uppodlades mycket sällan och såddes väldigt tunt på grund av den magra jordmånen. Jorden fick sedan åter vila tills gräset tog sig och den kunde användas som betesmark under många år. Den så kallade vännejorden, som är ett lokalt uttryck för den sällan odlade marken, intar den största delen av området, men är alltså av samma karaktär som Hornas kyrkojord. Planteringen är här fortfarande inhägnad.

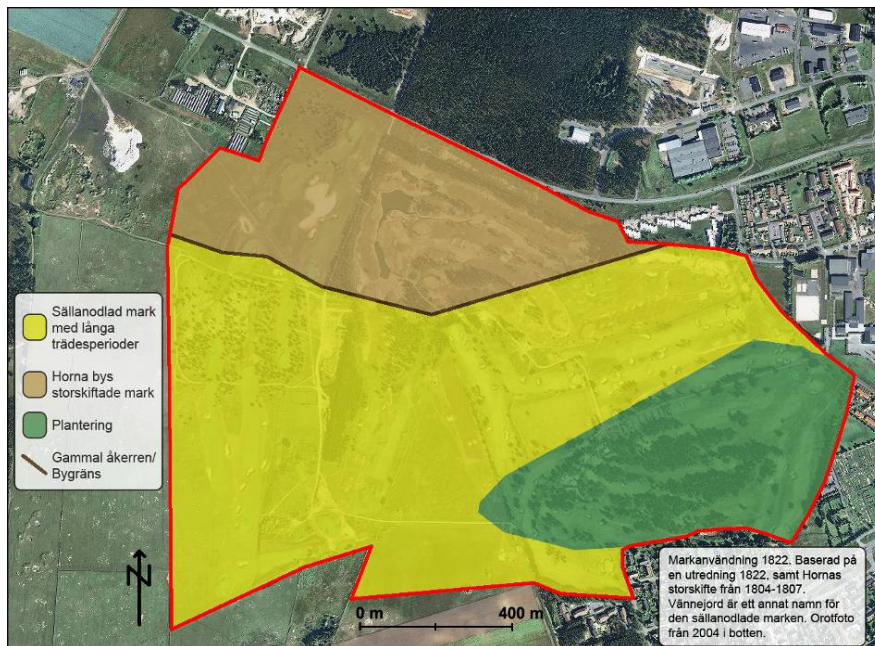

Bild 16-17. Markanvändning enligt rekognosceringskartan från 1822.

Markanvändning 1852-1858, Laga skifte

År 1852 genomfördes ett Laga skifte i Åhus och år 1858 så även i Horna. Här beskrivs åkermarken som "betesåkrar", vilket tyder på att det vandrande åkerbruket fortfarande finns kvar med sin långa träda och där de betande kreaturen sedan fick gå. I Laga skiftets akt står dessa åkrar även under rubriken "Åkrar i cirkulation" men hur länge marken fick vila står det inget om. I dagligt tal benämndes dessa marker enklast som sandjorden, Sandjorden i Åhus och Sandjorden i Horna. Från planteringen går en väg som leder till Ripa och Härnestad.

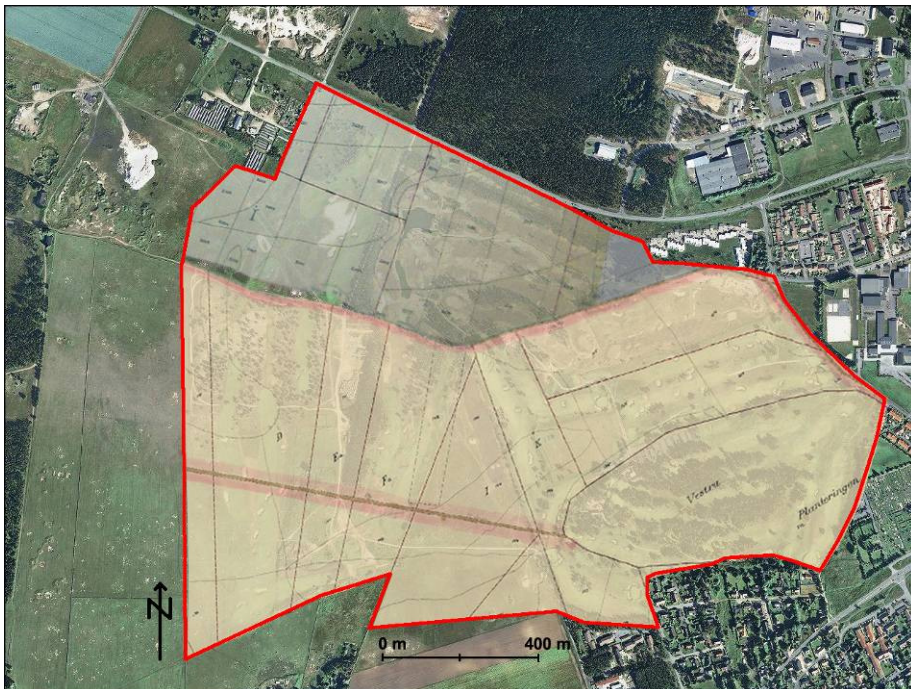
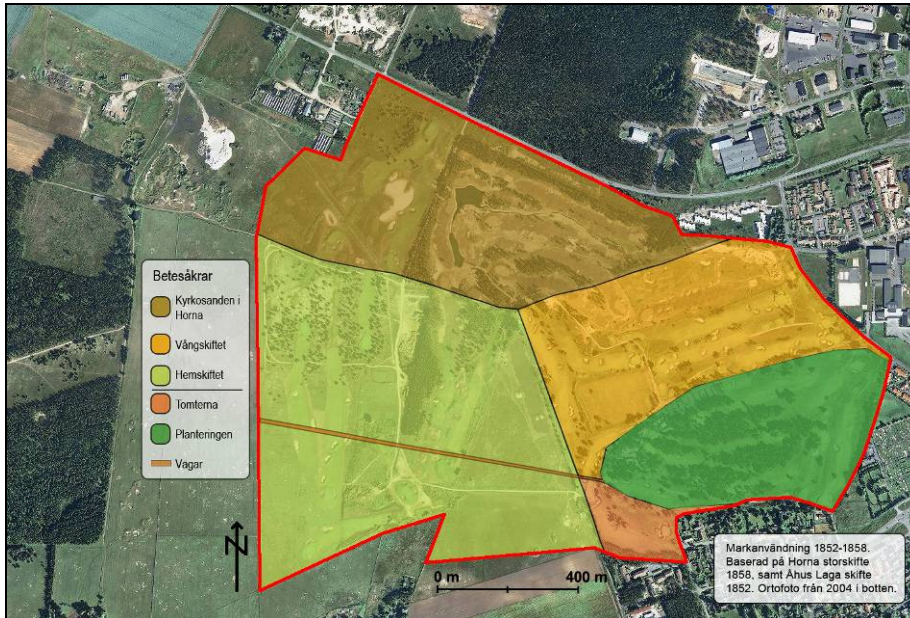

Bild 18-19. Markanvändning 1852-1858.

Jordens beskaffenhet

Lantmätaren karterade området i Åhus och lät uppföra en gradering från 1-100, som visade hur god jorden var. Jorden bedömdes aldrig vara så usel som 100, men detta betyder inte att jorden var så värst god. Den bästa graderingen av jorden 1-2, kunde betyda att sandjorden bestod av "bättre sandmylla". I graderingen 2-4 var mulljorden mer sandblandad. När jorden fick 6-10 i betyg var det oftast bara sandjord på backar eller i hålor. Och vid en gradering på 20 benämndes jorden till exempel med "dälder och hålor med sand". Det förekom även graderingar på upp till 100 i vissa andra områden och denna gradering berodde då ofta på placeringen lika mycket som beskaffenheten av jorden, till exempel invid åkanten.

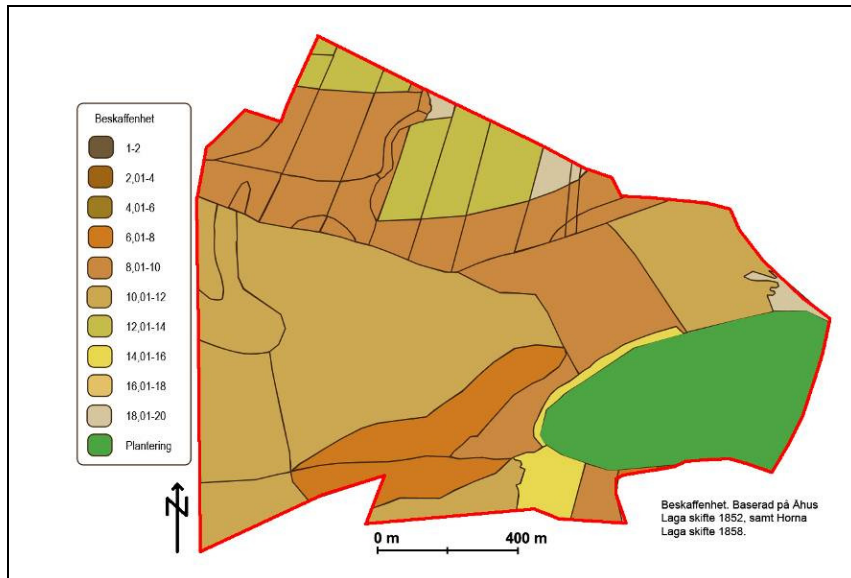

Bild 20. Jordens beskaffenhet enligt lantmätarens gradering under 1850-talet.

Marknamn

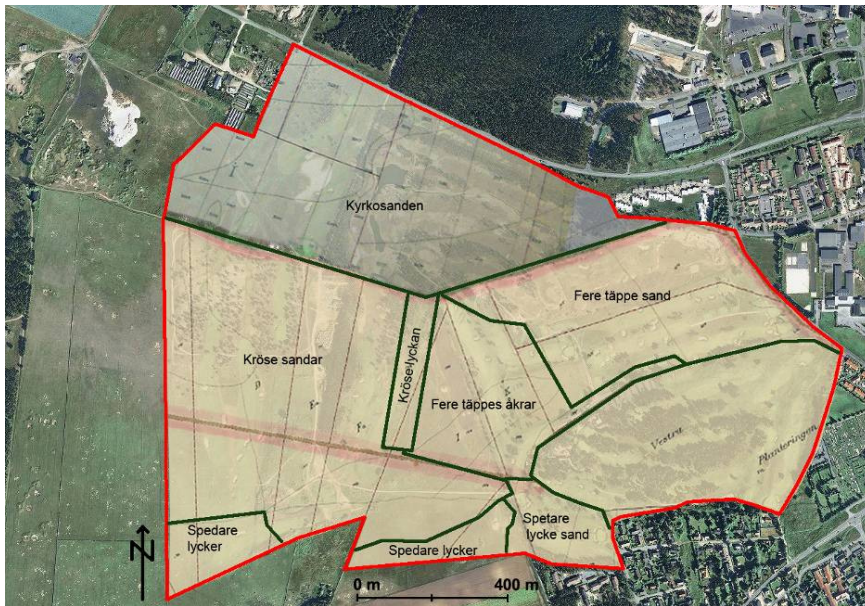

Bild 21. Marknamn enligt kartor från 1850-talet.

När det gäller marknamnen och deras betydelse kan de tolkas på flera sätt, men ofta brukar namnen ange något om marken, hur landskapet sett ut eller någon plats i dess närhet som varit betydelsefull. "Kröse" har till exempel sedan länge varit ett gammalt uttryck för lingon, krösemos (Ringdahl 2009). Kröse kan också komma av krus, lerkrus, som man hade att förvara lingonen i. Till exempel i Höganäskrus. Kopplingen till lingon i dessa marker kan kännas långsökt eftersom marken är så öppen här nu. Lingon växer på mager jord, vilket vi har här, men en annan faktor som måste till för att lingon ska trivas och växa är skugga. Idag finns det här inte mycket till skugga. Detta måste i så fall innebära att här har funnits skog tidigare, om man nu ändå vill göra denna koppling till att lingon har växt här. Säg ska då att detta än så länge inte säkert kunna påvisas.

Kröse lyckan var ett åkerfält mitt ute på sanden som bestod av mycket mager sandjord. Denna brukades två år i rad med råg och bovete och fick sedan vila i 8 eller 9 år. Denna åker har kontinuitet sedan minst 1750-talet då den omskrevs i handlingarna och togs upp på en geometrisk karta detta årtal, av skälet att göra en mätning av ägorna.

Nästa marknamn på kartan "Spetare lycke sand" kopplas ibland samman med Spetälskehospitalet som ligger precis intill denna jord. Spetal är ett annat ord för Hospital (Ringdahl 2009). I Skåne använder man ibland uttrycket "speta" för en person som är tunn, man säger alltså "Tunn som en speta". Speta i sin tur är ett uttryck för en tunn träflisa. Därför kan Spetare också kopplas samman med denna tolkning på grund av sin magra jord. Intill denna jord ligger sen "Spedare lycker". Sped eller späd med andra ord, kan liksom det föregående marknamnet vara ett omnämnande av något som anses magert och tunt, som de magra eller späda sandjordarna.

Fere täppes åkrar, åkrar intill ett täppe. Täppe som kan vara både en inhägnad och en plantering av skog. Fere betyder liksom "Firre" enligt en Skånsk ordlista Fur, alltså den inhägnade furuplanteringen (Gröhn 2005). Sannolikt har tallskogen planterats för att förhindra tallskog (Ringdahl 2009).

1900-tal

Markanvändning 1930

1930-tals kartan visar en ny vägsträckning, samt järnvägen som byggdes och stod färdig år 1883. Fler tomter har tillkommit och mer mark fungerar här som oftare uppodlade åkrar. Utanför undersökningsområdet, söder om planteringen, har det i Transval bildats ett mindre område med bebyggelse. Denna bebyggelse fanns delvis redan under 1890-talet och var då avstyckningar från fastigheten Åhus nr 42. Ågora norr om planteringen, fastighet Åhus nr 56, tillhörde den gård som i dag kallas Håkansgården och nu ligger nyrenoverad strax utanför undersöknings- området i nordost (Rosenberg 2009).

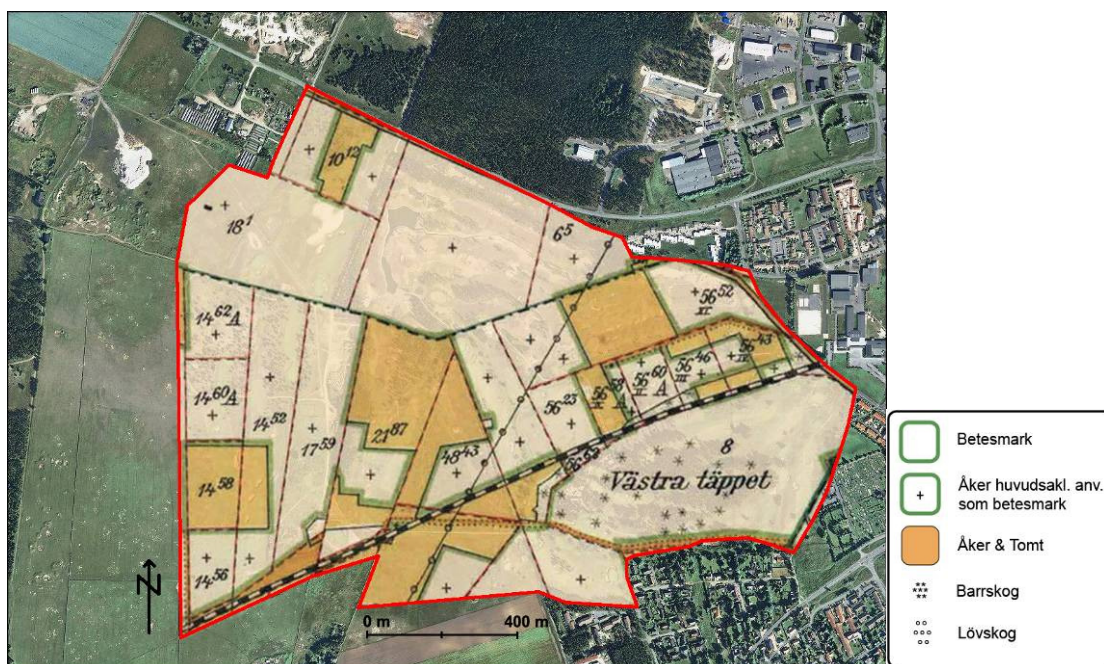
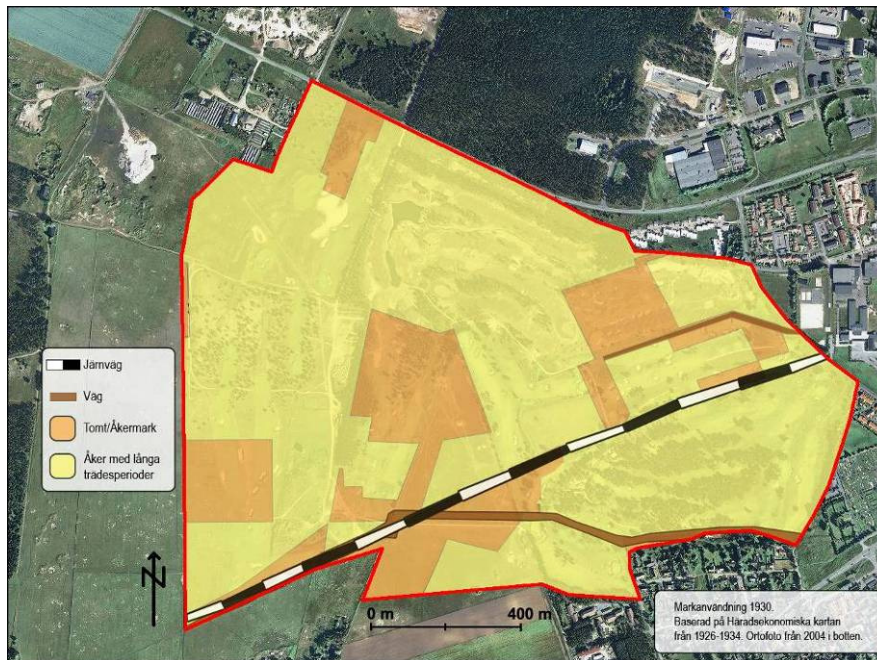

Bild 22-23. Markanvändning baserat på häradsekonomska kartan från 1926-1930.

Markanvändning 1940-talet

Flygfotot från 1940-talet visar på ett tydligare växlande åkerbruk där ytorna är mer uppdelade och förmodligen mer nyttjade till just odling. Fortfarande kan man dock säga att de västra delarna av undersökningsområdet fortfarande används som trädad åkermark, som huvudsakligen används som betesmark. Järnvägen som går tvärs över området finns fortfarande kvar, och en soptipp har nu anlagts i området.

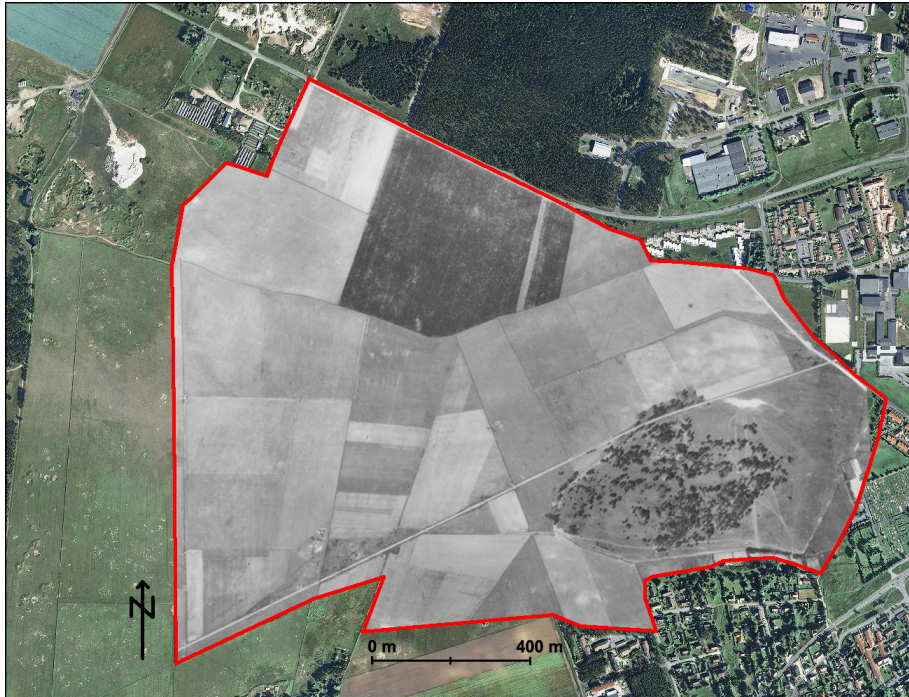

Bild 24. Flygfoto från 1940-talet. Ortofoto från 2004 i bakgrunden.

Markanvändning 1970

Efter 1940 händer det mycket i området. Den äldsta delen av golfbanan anläggs år 1946 och järnvägen har plockats ner mellan Åhus och Ripa. En pälsdjursgård har anlagts längst upp i det nordvästra hörnet, samt ännu en något längre ner mitt i området. I senare tid har annan verksamhet tagit över den nedre anläggningen i området, men denna är nu helt borttagen. Denna bit mark ägs av kommunen och utnyttjas inte av Kristianstads Golfklubb, då det finns miljögifter på denna mark. Utanför området har bebyggelsen i söder expanderat ytterliggare och här finns nu både ett snickeri och en frysindustri. Något norr om planteringen och undersökningsområdet har Sånna skolan byggts år 1972. "Sånna" är ett namn som kommer från det skånska uttrycket för sanden, "sånnen".

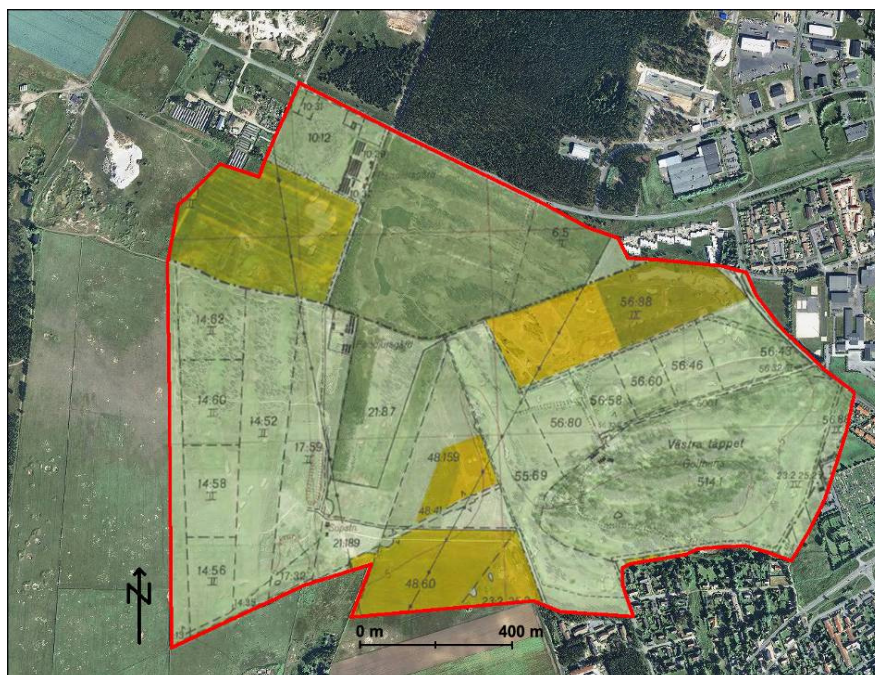
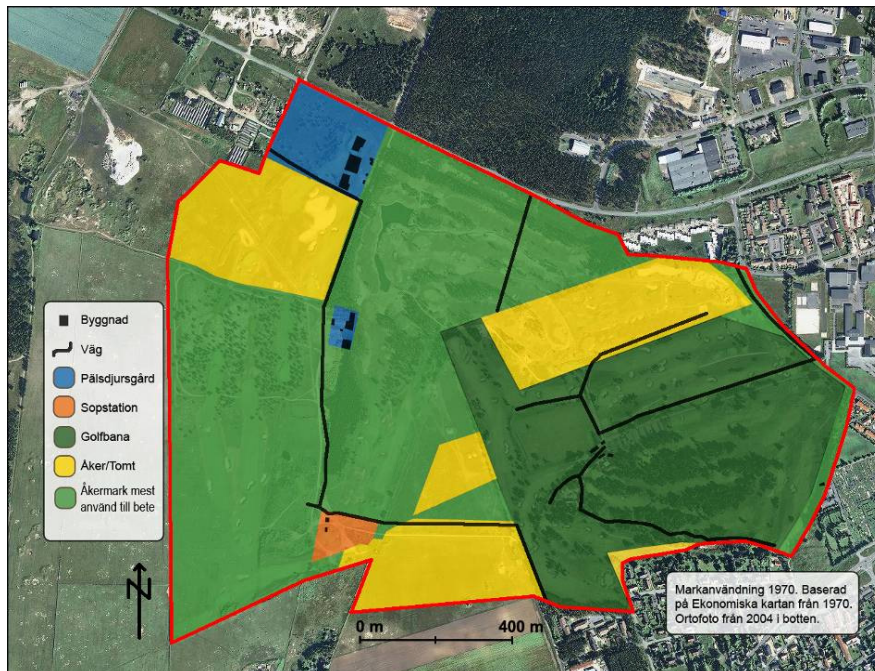

Bild 25-26. Markanvändning enligt Ekonomiska kartan från 1970.

Spår och lämningar i dagens landskap

Järnvägen

Kristianstad fick sin första järnväg med en rutt som gick mellan Kristianstad och Hässleholm. Denna bana byggdes av Adelsköld på 16 månader med början år 1863 och invigdes den 29 juli 1865. Banan ner till Åhus mötte en del motsättningar från människor runt om i bygden innan ett beslut fattades att man skulle påbörja byggandet. Däremot var Åhusborna själva inte så värst intresserade av att säga sin mening vid denna sakfråga. Detta gjorde att det drog ut på tiden innan byggandet kom igång. Denna sträcka innefattade flera stationer runt om i Gärds härad innan slutstationen i Åhus.

Vissa ansåg att projektet blev för dyrt då vissa delar av banan ner till Åhus var relativt korta mellan stationerna och på så vis blev kostsammare. Detta gällde bland annat en sträcka fram till Everöd.

I december år 1883 öppnades så äntligen trafiken till Åhus, vilket kostade 10 öre i tredje klass och 20 öre i första klass per stationsavstånd. Åkte man klockan 9.05 från Kristianstad, så var man framme i Åhus efter en smärre rundresa i Gärds härad ungefär klockan 11.30 (Hammarlund 1944).

Bild 27. Före detta järnvägsstationen i Åhus, nu med en handel.

I dag finns inget kvar av järnvägen inom undersökningsområdet. Denna plockades bort i etapper ute i Gärds härad och just här togs den bort år 1936 (Rosenberg 2009).

Kalvatäppan

I området mellan kyrkogården och Sjögatan ligger den sista biten av det som tidigare kallades för "Kalvatäppan". För 30-40 år sedan köptes marken upp av kommunen och den började växa igen. Ett senare intresse för marken resulterade sedermera i en uppröjning av området och man kunde åter skönja konturerna av dess forna utseende.

Detta var en gång en tilltalande kuperad grön äng där ungnöten gick och betade. Mitt på ängen fanns en brunn där kreaturen kunde dricka. Rent arkeologiskt tror man att det har funnits bebyggelse från vikingatid här, i nära anslutning till steniga forsar som gränsade till det översvämningssområde som de gamla kallade för "sjön", där av namnet på Sjögatan som sträcker sig från de äldre delarna av Åhus och bort mot Transval på den nordvästra sidan av Helge å. Från dessa översvämningar rann sedan Helge å vidare ut genom Korran, där det numera finns ett naturskyddsområde sydost om hamnen (Månsson 2003).

I akten till Åhus Laga skifte benämns täppan som Kalvahagen, vilken är fylld av små dälдер, små kullar utav sanden. Detta var gemensam mark i byn, alltså en allmänning. Förr tog människorna sand från denna plats vilket är en faktor som kan ha påverkat områdets utseende (Rosenberg 2009). I dag är Kalvatäppan delvis bebyggd med marklägenheter.

Bild 28. "Kalvtäppan" eller "Kalvahagen", vid Äspetbron. Foto: Carina Wettemark.

S:t Jörgens Hospital

Bild 29. Minnesmärke för S:t Jörgens Hospital

1945 påträffades ett spetälskehospital i samband med ett planerat villabygge. Bygget stoppades och året därpå genomförde man utgrävningar av området. Efter utgrävningen lade man ut stenar som visar hospitalets grundmurars placering, och där ett stort träkors visar var det ursprungliga altaret hade stått (Pettersson 1934).

S:t Jörgens Hospital fanns med samma namn i flera städer och var tillägnat helgonet Sankt Görän (Andersson 1964).

S:t Jörgens Hospital i Åhus är ett av de första spetälskehus som anlades i Skåne. Man tror att det tillkom strax innan år 1252 då det nämns för första gången i skrift. På grund av allt för lite patienter lades detta spetälskehus ner år 1549, men övertogs redan 1524 av S:t Annas Hospital.

Fynd av 197 mynt utgör en tids bedömning som bildar en kontinuerlig serie från början av 1200-talet och fram till år 1525.

Spetälskan eller lepran som den också kallades är en 5000 år gammal sjukdom, en av världens äldsta. En smittsam sjukdom som i många länder kallades för ”döden före döden”. På 1500-talet minskade antalet smittade drastiskt just på grund av att man isolerade dessa människor spetälskehospital (Pettersson 1934).

Gamla soptippen

År 1893 grundades KRAB, Kristianstads Renhållnings-Aktie-Bolag, när 41 fastighetsägare inne i Kristianstad gick samman för att sköta renhållningen. På denna tid hämtades de blandade och osorterade soporna med häst och vagn.

Inom undersökningsområdet finns en tidigare soptipp som startades upp under 40-talet och vars funktion som soptipp troligtvis upphörde år 1978. Här tog man emot både hushållsavfall, bygg- och industriavfall (Brådenmark 2009).

Bild 30. Gamla soptippen som fanns här på 70-talet.

Hägnader

Det finns gott om hägnader kvar inom undersökningsområdet, de allra flesta i gott skick. Placeringen av stengårderna visar i stort sett Laga skiftets gränser, men vissa har tillkommit senare. I det sydvästra hörnet av området finns bland annat en rest av en stenhägnad från 30-talet. Norr om planteringen finns ett par hägnader från samma tid, som antagligen har fungerat som inhägnad av en åker samt en beteshage.

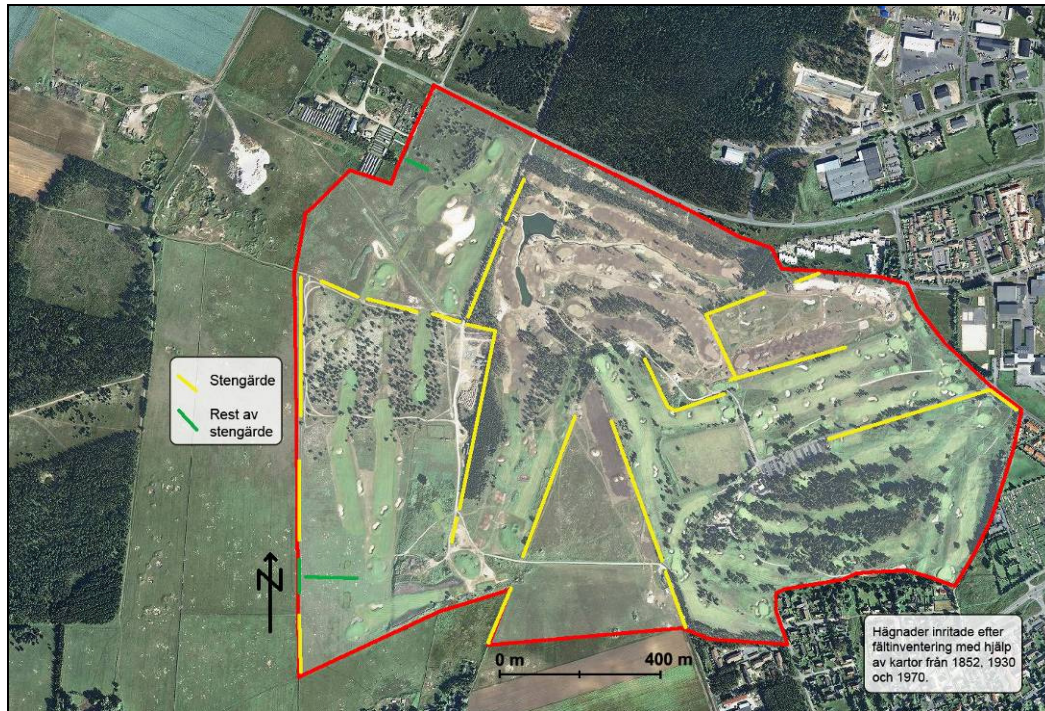

Bild 31. Stengärden och rester av stengärden enligt kartor från 1852, 1930, 1970 och fältinventering.

Bild 32. Här syns en hägnad som ligger norr om planteringen och som fungerade som gräns mellan åker och betesmark på 30-talet.

Planteringen

Planteringen är den mest utmärkande detaljen på alla kartor sedan 1770-talet. På Skånska rekognoceringskarta ser man även att tallplanteringen var inhägnad, vilket antagligen berodde på att man ville freda området från kreatur.

En annan anledning till att man inhägnade planteringen kan ha varit tjuvar. Planteringen tillhörde kronan, men det var ont om virke och hägnadsmaterial och även täpperis, som bönderna hade att täppa till med för att förhindra sandflykt, därför var man tvungen att skydda planteringen (Rosenberg 2009).

På en karta från år 1850, upprättad av Per Jönsson, kan man se en skogvaktarestuga som låg i södra delen av planteringen i det område som i dag kallas Pallersområdet. Detta understryker hypotesen att planteringarna verkligen behövde vaktas från något.

Den västra planteringen, alltså den som ligger i utredningsområdet, planterades före år 1770. På en karta från detta årtal, som uppfördes av lantmätaren Lars Lindbom, anges planteringen som "Västra flygsands täppet". Västra Täppet, samt även senare Östra Täppet, men som ännu inte fanns vid just denna tidpunkt, är alltså planteringar som gett namn åt två bebyggelseområden inom Åhus.

Bild 33. Planteringen har funnits här sedan början av 1800-talet.

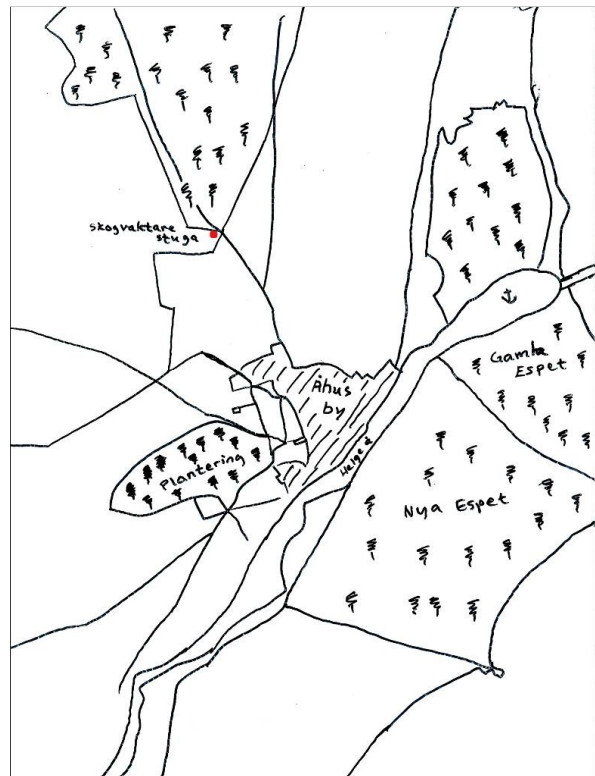

Bild 34. Den röda pricken på kartan visar skogvaktarstugan. Denna karta är en avritning av en del av Per Jönssons karta som upprättades år 1850 över Åhus, Rinkaby och Gustaf Adolfs socknar.

Förslag på kulturvårdsåtgärder

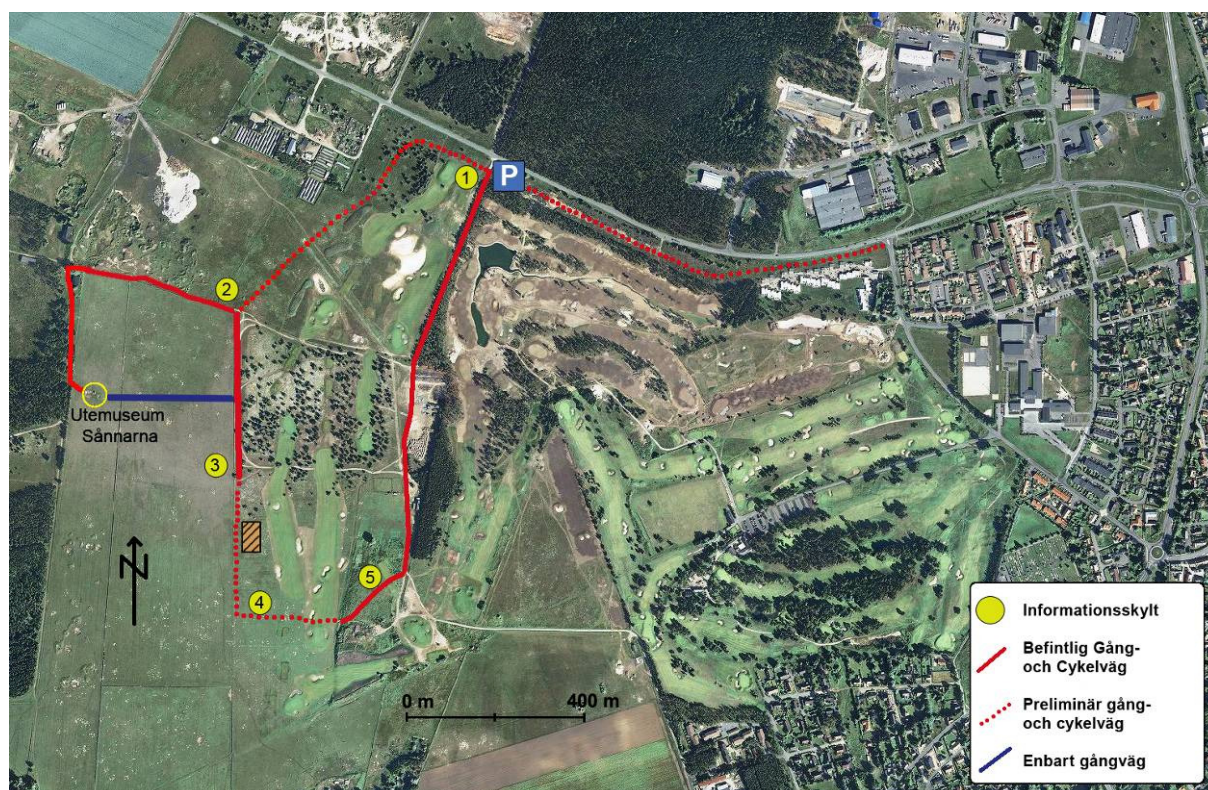

Bild 35. Planerad gång- och cykelstig som ska göra det lättare för skolklasser att ta sig från Åhus till Utemuseum Sännarna, och för allmänheten att röra sig på golfbaneområdet.

En enkel gång- och cykelväg i området skulle förbättra framkomligheten för både allmänhet, skolor och vid guidade turer. Denna bör anläggas på ett sätt så att det fungerar med Golfklubbens verksamhet. Detta är endast ett förslag på hur man skulle kunna anlägga en sådan gång- och cykelled. Helröd linje på kartan visar där det redan finns en befintlig väg att cykla och gå på. Den röda prickade linjen är endast preliminär.

I detta exempel är skylt 1 en informationstavla som visar hur man tar sig runt i området via gång- cykelleden. Kanske är det så att ännu en starttavla kan behövas även från det andra hållet. I förslaget ingår en parkeringsplats i norra delen, vid kraftledningsgatan intill Flötövägen.

Tanken är att man ska kunna ta sig runt i området på egen hand för att inhämta information via dessa skyltar, som beskriver områdets kulturhistoria och naturvärden. Till exempel om markanvändningen, fornlämningar, hägnader och planteringen.

Skylt 1

Startskylt med en karta över området, var du befinner dig på kartan, samt en allmän information om vad som kan ses i området. Här kan det också vara bra att uppmana till försiktighet i området på grund av golfspel.

Skylt 2

På denna skylt kan man läsa om gränsen för Hornas bymark, den gamla åkerrenen som gick här. Denna jord kallades "Kykojorden" och fungerade fram till Laga skiftet 1858 som utmark och brukades endast mycket sällan, med upp till 20 års intervaller.

Skylt 3

Här kan man kunna läsa om markanvändningen i området. Vad man sådde och hur man täppte till åkrarna med täpperis för att förhindra att sanden blåste fram och förstörde åkrarna. Vidare kan man här informera om "Kröselyckan" som legat mitt i undersökningsområdet och hur den besåddes med bovete och råg i två år för att sedan ligga till vila i 7-8 år. Här skulle man också kunna informera om "Vännejorden" som den "sällan-odlade-marken" även kallades lokalt i trakten.

Intill denna skylt kan man förslagsvis göra en insådd av bovete eller råg för att visa hur det hela kunde te sig.

Skylt 4

Här kan finnas information om boplatslämning (Raä 148:1), där man även gjort fyndet av en tjocknackig yxa, samt en tvärpilspets. Den sistnämnda kan visas på bild, samt med en rekonstruktion av hur vapnet kan ha sett ut. Här kan även stå lite fakta om soptippen samt järnvägen, som båda är nedlagda i dag, t e x om när de anlades och försvann, hur lång tid det tog för resenärer år 1883 att ta sig med ångtåget från Kristianstad till Åhus och vad det kostade. Vidare kan man också berätta om att soporna i Kristianstad år 1893 till att börja med hämtades med häst och vagn.

Skylt 5

Här kan man förslagsvis läsa om planteringen som tillhörde Kungen. Hur den inhägnades för att hålla tjuvar borta och att man hade skogsvaktare i Åhus. Man kan även informera om att planteringen har funnit sedan innan 1770-talet och att den då bar namnet "Västra flygsands täppet". Här kan man även ta upp mer om hägnaderna och en karta kan visa var hägnaderna finns kvar idag och att de byggdes efter Laga skiftets gränser år 1852 och framåt.

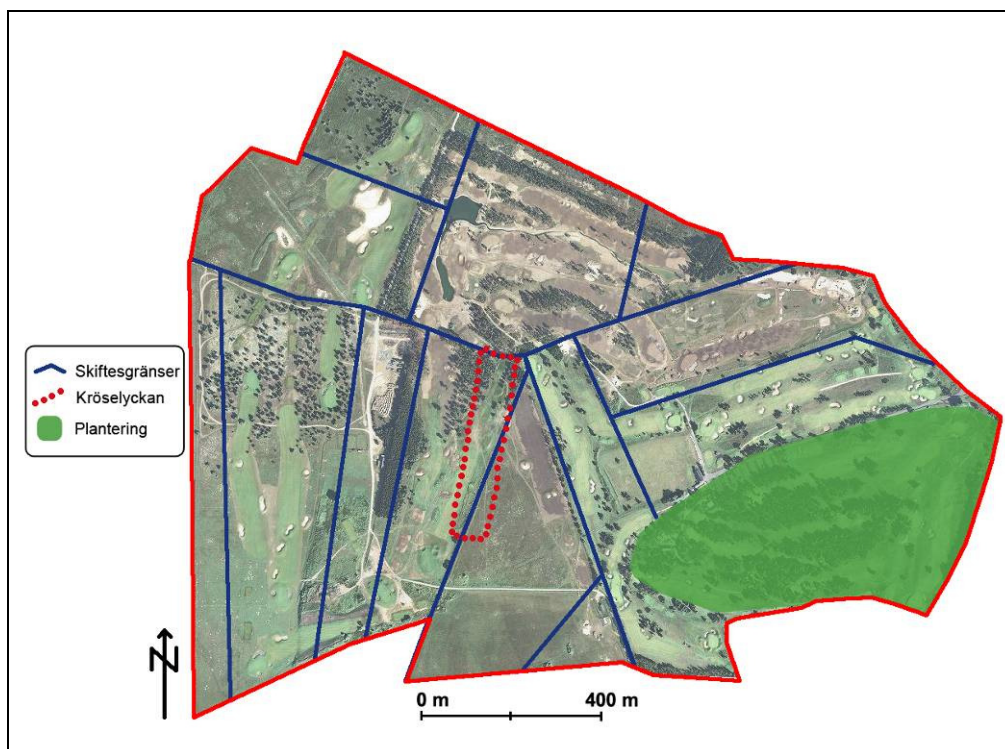

Bild 36. Kröselyckan är ett åkerfält som funnits sedan 1700-talet. I dag är dock spåren borta.

Referenser

- af Geijersstam, H. 2000. *Arkeologisk förundersökning, Ripa 22:12 Elleköpinge*, Regionmuseet Kristianstad.
- Andersson, I.. 1949. *800 år i Åhus*, s 14ff. Kristianstad.
- Andersson, T. 1964. *Staden vid Helge å, "Åhusborna flyttar till Kristianstad"*, s 209-212. Kristianstad.
- Campbell, Å. 1928. *Skånska bygder från förra hälften av 1700-talet, "Den öppna slätten"*, s 97-100. Uppsala.
- Cnattingius, L.D. 1965. *Utgrävningen av Elleköpinge kyrkruin*, Ale 1965:3, s 8-13.
- Dahl, S. 1989. *Studier i äldre skånska odlingsystem*, s 106 ff. Stockholm.
- Folkesson, H. 1979. *Åhus stadsområde*, s 3-6. Lund.
- Kent Olsson, K. 1998. *...inte en vackrare plats på jorden*, s 47-48, 146. Bjärnum.
- Olofson, C. 1966. *Köpinge pråm, Handlingar angående Villands Härad 23-27 1966-1970*, s 23-30. Kristianstad.
- Olofson, C. 1974. *Det äldsta Åhus:Ripa*. Föreningen Gamla Christianstad, Villands Härad Hembygdsförenings årskrift 1974, s 8. Kristianstad.
- Schultz, P. 1956. *Elleköpinge, en försvunnen Gärds härads socken*, Gärds Härad Hembygdsförenings Årsbok 1956, s 59 ff. Kristianstad.
- Svensson, H. 2006. *Vattenrikets historiska geografi 1700-1900*, Del 1: Odlingsystem och agrara reformer, s 11. Kristianstad.
- von Linné, C. 1777. *Skånska resa år 1749*, s 109. Stockholm.

Internet

- [<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>] 4 mars 2009.
- [<http://www.angelfire.com/ks3/kristianstad/enghoff/enghoff.html>] 6 mars 2009.
Ur 1948 års upplaga, Kristianstads grundläggning, Fundationsbrevet 1614. Privilegiebrevet 1622.
- [<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>]
Riksantikvarieämbetets fornsök. 3 mars 2009.
- [<http://www.klangfix.se/ordlista.htm#ordlista>] 2005. Skånsk ordlista sammanställd av Björn Gröhn.

[http://www.kristianstad.se/upload/%C3%96versta%20menyn/Om%20kommunen/dokument/byastammor/bilaga_ahus.pdf] 7 november 2003. "Kalvtäppan"
Aktionsgruppen för Åhus natur- och kulturvården. Mogens Månsson.

[<http://www.renhallningen-kristianstad.se/artiklar.lasso?menu=6&undermenu=11>] 31 april 2009. Kristianstads Renhållnings Aktie Bolag.

[http://www.sofi.se/GetDoc?meta_id=2258] 11 mars 2009. Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (DAL).

Kartor

Ekonomiska kartan. Horna J133-3E0a75 1972. Statens Lantmäteriverk.

Horna Laga skifte 1858. 11-ÅHJ-58. Lantmäteriet. Gävle.

Häradsekonomiska kartan. Åhus 69 1926-1934. Lantmäteriet.

Karta över Åhus. Rinkaby och Gustav Adolfs socknar. Nr.9 1850. Per Jönsson. Åhus Kyrkoarkiv.

Ortofoto. Kristianstads kommun. 2004.

Skånska rekognoscerings kartan. 1812-1820.

Utredning 1822. 11-ÅHJ-24. Lantmäteriet. Gävle.

Åhus Laga skifte 1852. Åhus nr -1-194- 196-224 257 489-93. Lantmäteriet. Gävle.

Ägomätning 1750. Åhus sn Åhus nr. 1-194 196-224 257 489-93. Lantmäteriet. Historiska kartor (digitalt). 31 mars 2009.

Personliga kontakter

Brådenmark, Jörgen. Miljöinspektör, Miljö- och hälsoskyddsnämnden Kristianstad, april 2009.

Edring, Anders. Arkeolog, Regionmuseet Kristianstad, mars 2009.

Ringdahl, Claes. Forskningsarkivarie, Institutet för språk och folkminnen, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (DAL), mailkontakt april 2009.

Rosenberg, Björn. Hembygdskonsulent, mars 2009.

Bilaga 1

Manual för dokumentation av kulturvärden på golfbanor

1. Leta fram kartor

Ta fram kartor över området från den tid som önskas. Detta görs via Lantmäteriet, Historiska kartor. <http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>

Där söker man på län, kommun och ort. Ett sätt är att ta fram sitt tänkta område på vägkartan som finns att tillgå. Vid sökning kommer då ett antal kartalternativ upp med ärendets namn, aktens nummer samt när ärendet genomfördes. (Laga skifte, 11-ÅHJ-58, år 1858.)

Beställ sedan kartorna till exempel på CD skiva. Glöm inte akten till kartorna som är separata vid beställning.

Exempel på kartor som är bra att basera arbetet på är:

- Ekonomiska kartan (1970-tal)
- Häradskartan (1930-tal)
- Flygfoto (1940-tal)
- Skånska rekognosceringskartan
- Storskiftes, Enskiftes och Laga skiftes kartor (Om någon av dessa kartor inte finns kan andra kartor från samma tidsperiod vara av betydelse, ex. Delningar eller Utredningar av en by)
- Ortofoto (från nutid)

2. Fornminnen

Ta reda på vilka fornminnen som finns i och omkring området. Detta gör du genom Riksantikvarieämbetets "Fornsök".

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Här kan du till exempel skriva in län och kommun. I rutan "fritext" kan du skriva ortens namn. Zooma in kartan så ser du alla fornlämningar i ditt område. Sen är det bara att klicka direkt på dem och information om lämningen visas.

Prata också gärna med arkeologer från trakten och läs rapporter som skrivits om utgrävningar i området. Dessa kan du oftast komma i kontakt med på din kommuns museum. Viktig information kan vara numret på fornlämningen, fynd som hittats, vilken typ av fornlämning det är och vilken status den innehar ex. välbehållen eller borttagen.

3. Informationssökning

Sök information om platser i och omkring områdets närhet. Ex. Hägnader, Kyrkor, Gårdar, Dammar, Planteringar, Minnesmärken o.s.v.

Information om det gällande undersökningsområdet kan man hitta bland annat på bibliotek, länsstyrelse, museum, hembygdsföreningar, äldre personer som har kunskap om platsen.

Exempel på författare som skrivit mycket om Sveriges landskapshistoria är Sven Dahl, Åke Campbell, Mårten Sjöbeck, Gillberg, Carl von Linné m.m.

4. Fältkartera

Kartera området i fält. Ta med en karta ut och lokalisera så mycket som möjligt av det du tagit fram information om tidigare, fast nu ute i terrängen. Gör en insamling av kvarstående spår i landskapet genom att markera dessa på karta samt att fotografera av plasterna. Det kan vara hägnader eller platser där man vet att fornlämningar registrerats o.s.v.

5. Rita kartor och gör överlägg

Detta kan göras bland annat i Photoshop. Lägg då ett ortofoto över området i botten och de äldre kartorna över med minskad opacitet d.v.s. viss genomskinlighet så att ortofotot syns igenom. Rita sedan in gränserna för det tänkta undersökningsområdet. I varje karta som nu läggs över ortofotot, ska man kunna se hur landskapet för just den tiden har sett ut. Ex. om det funnits hägnader eller om det har varit åkermark där det på ortofotot nu kanske är byggnader. Kanske fanns där en äldre byggnad eller en rest från forntiden som nu är borttagen.

Förstärk och tydliggör förändringarna eller spår i landskapet med färger eller symboler och gör en innehållsförteckning till dessa som följer med kartan. Gör kartorna i exempelvis storlek 1:10 000 eller 1:20 000, men se till att även ha ett skalstreck med på kartan. En skala behövs alltid, för att vem som helst ska kunna skriva ut i andra önskade format eller om man önskar zooma in/ut i kartan. Då förlorar man heller aldrig informationen om avstånden i kartan. Glöm inte att ange väderstreck.

Ett annat program där kartorna kan skapas är ArcGis. Här blir kartorna näst intill hundra rätt, med koordinatvärden som gör det möjligt att göra analyser och sedan finna de äldre spåren ute på fältet.

6. Belys kulturhistorien

Kulturhistorien kan lyftas fram ute i terrängen genom att komma med förslag på åtgärder. Exempel på förslag kan vara informationstavlor vid intressanta lämningar och spår i landskapet. Anläggning av promenad- eller cykelvägar i närheten av dessa lämningar gör att även allmänheten har möjlighet att ta sig ut i området och lära sig om värdena, men tänk på att dessa ska fungera utan att hindra banans utövare och att man på dessa vägar ska kunna känna sig säkra. Även upplysningsskyltar som belyser aktiviteten i området och att hålla sig till markerade vägar kan vara av godo.

7. Förstärk och tydliggör

Detta kan göras genom att så in grödor eller växtlighet som anges i skiftesakter eller via marknamnen i området, underhålla spår i landskapet så att de är fria från överväxning eller sönderfall ex. gårdsgårdar, rekonstruktioner av lämningar eller minnesmärken.

8. Informera

Gör broschyrer som medlemmar och allmänhet kan tillhandahålla på klubben, låt dokumentationen finnas med på klubbens hemsida, informera press/media, gör fältvandringar eller inför kultur- och naturdagar för medlemmar och allmänhet, låt skolklasser besöka området.

9. Fortsatt arbete

Arbetet och kunskapen om området kan utökas genom fördjupande undersökningar och inventeringar.